

ПОДИХ НОВОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Ми перебуваємо між двома епохами: вмираючою чуттєвою культурою минулого та ідеаційною культурою майбутнього. На нас опускається ніч цієї перехідної епохи з її страхітливими тінями і несамовитими жахами. Однак за її межами вже видніється світанок нової великої ідеаційної культури, яка вітає нове покоління — людей майбутнього.

Пітирим Сорокін

1. СОЦІОКУЛЬТУРНА ДИНАМІКА

Під такою назвою в 1937—1941 рр. вийшла безпрецедентна в історії соціології чотирьохтомна праця видатного російського і американського соціолога Пітирима Сорокіна. В її основу покладені колосальні масиви емпіричного матеріалу, — наприклад, тільки у сфері мистецтва було вивчено близько сотні тисяч картин і скульптур*.

Сорокін переконливо показав, що **будь-яка велика культура ґрунтується на цілісній системі цінностей, котра проймає науку і мистецтво, філософію і релігію, етику і право, соціальну і політичну організацію суспільства.** “Саме цінність є основою і фундаментом всякої культури. З цієї причини найважливіші складові частини такої інтегрованої культури також частіше всього взаємопов’язані: у випадку зміни однієї з них інші неминуче підлягають подібній трансформації”.

Сорокін виділяє три головні форми або “надсистеми” такої інтегрованої культури:

1. **Ідеаційну**, головним принципом або головною цінністю якої є надчуттєва реальність — Бог, душа, моральний закон, божественне призначення.
2. **Ідеалістичну**, основною посилкою якої є те, що об’єктивна реальність є частково надчуттєвою і частково чуттєвою.
3. **Чуттєву**, котра проголошує основною цінністю чуттєву об’єктивну реальність, поза якою “або немає нічого, або є щось таке, чого ми не можемо відчути, а це — еквівалент нереального, неіснуючого”.

Мистецтво є найбільш чутливим дзеркалом, що відображає суспільство і культуру. Говорячи про ідеаційне мистецтво, Сорокін виділяє його головну тему — надчуттєве царство Бога. Його герої — Бог та інші божества, ангели, святі і грішники, душа, а також таємниці світобудови, воплочення, покаяння, розп’яття та інші трансцендентні події. Таке мистецтво мало уваги приділяє предметам і подіям чуттєвого світу. Адже його мета не забавляти, не веселити, не давати чуттєве задоволення, але наблизити віруючого до Бога, до істини: “*Не для прославлення пристрастей людських, не для приниження пожадливості скороминучої, але для возвеличення хвали і слави імені Господнього*” (Геофіл Пресвітер, X століття).

На противагу цьому, чуттєве мистецтво живе і розвивається в емпіричному світі відчуттів. Його мета — надати витончене чуттєве насолодження, збудження втомленим нервам, розвагу, веселощі... Воно вільне від релігії і моралі, його стиль — “мистецтво заради мистецтва”. Воно відтворює явища зовнішнього світу такими, якими вони сприймаються нашими органами чуттів. Це мистецтво професійних художників, що обслуговують пасивну публіку.

Ідеалістичне мистецтво є посередником між ідеаційною і чуттєвою формами мистецтва. Його світ частково надчуттєвий, частково чуттєвий, але лише в найвеличніших і найшляхетніших виявах чуттєвої дійсності. Його стиль частково

* Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество: Пер. с англ. — М.: Политиздат, 1992. — 543 с.

алегоричний і символічний, частково ж раціоналістичний і натуралістичний. Словом, воно являє собою чудовий синтез ідеаційного і найшляхетніших форм чуттєвого мистецтва.

2. НЕВБЛАГАННА ЦИКЛІЧНІСТЬ

Інтегрована культура перебуває у стані постійних циклічних змін, котрі можна звести до послідовного чергування трьох згаданих форм: “ідеаційна” → “ідеалістична” → “чуттєва” → “ідеаційна” і т.д.

Ідеаційні цінності склали основу інтегрованої культури неоліту, Брахманської Індії, буддистської та лаоїстської культур, грецької культури з VIII до VI ст. до н.е., культури раннього європейського християнського Середньовіччя.

Занепад середньовічної культури полягав саме в руйнуванні цієї ідеаційної форми культури. Він почався в кінці XII століття, коли з'явився зародок іншого — цілком відмінного — основного принципу, котрий полягав у тому, що об'єктивна реальність та її сенс є чуттєвими. Цей повільно набираючий вагу принцип зіткнувся із занепадаючим принципом ідеаційної культури, і їх злиття в органічне ціле створило у XIII — XIV століттях цілком нову культуру — ідеалістичну. До цієї надсистеми належить і грецька культура V — IV століть до н.е., котра також ґрунтувалася на цій синтезуючій ідеї.

Однак на цьому процес не завершився. Починаючи приблизно з XIV століття став домінувати новий принцип. Виникла сучасна форма нашої культури — культури сенсорної, емпіричної, світської.

За словами Сорокіна, “**теперішня криза культури і суспільства полягає в руйнуванні чуттєвої системи євро-американської культури**”. Ми живемо в один з поворотних моментів історії, коли одна форма культури і суспільства (чуттєва) зникає, а інша форма (ідеаційна) лише зароджується.

3. МУЗЕЙ ПАТОЛОГІЇ

Факт розкладу сучасної чуттєвої культури очевидний навіть для нефакхівців. **Найбільш це помітно у мистецтві, котре все більше стає товаром, виробленим для продажу, заради релаксації, споживання, розваги і задоволення, для стимуляції втомлених нервів і сексуального збудження. Замість того, щоб підносити маси до свого рівня, воно, навпаки, понижується до рівня натовпу. Воно аморальне, десакаралізоване і асоціальне, а ще частіше — розпусне, антирелігійне і антисоціальне.**

Як комерційний товар для розваг, мистецтво все більше контролюється торговими ділками, комерційними інтересами і віяннями моди. Щодня ми можемо чути вибрані теми Баха і Вівальді, але лише як додаток до красномовної реклами автомобілів, банківських послуг, гігієнічних прокладок і проносних засобів.

Стандарти істинного мистецтва зникають і поступово підмінюються фальшивими критеріями псевдомистецтва. *“Про що завгодно пишуть, але лише не про музику і не про мистецтво. Робиться це навмисно, щоб критерії того слухача, котрий це здатний відрізнити мистецтво від немистецтва, знизити до такого рівня, щоб нарешті він і всі ми перетворились на свиней, котрі б їли все, що їм подають”* (Анатолій Матвійчук про нинішню музичну критику).

Характерна риса — хвороблива концентрація чуттєвого мистецтва на патологічних типах людей і подій. Статистика свідчить, що переважна частина всіх сучасних кінофільмів зосереджена на злочинах і сексі. Мистецтво стає все більш невірноваженим, збоченим, а нерідко й садистським. Узагальнюючи, можна сказати, що сучасне мистецтво — це переважно музей соціальної і культурної патології. Воно сконцентроване на поліцейських моргах, кублах злочинців і статевої організації, воно діє головним чином на рівні соціального дна.

Сорокін доходить висновку, що чуттєва етика і право також зайшли в глухий кут, що вказує на кінець нинішньої епохи. **Без переходу до ідеаційних етики і права, без нової абсолютизації та універсалізації цінностей суспільство не може уникнути катастрофи.** Таким є вердикт історії стосовно попередніх криз чуттєвої етики і чуттєвого права, і таким має бути присуд стосовно нинішньої кризи.

“Визволяючи” себе від Бога, від усіх абсолютів, від категоричних імперативів, чуттєве суспільство стало жертвою відкритого фізичного насильства і обману. Його хвалений утилітаризм, практицизм і прагматична доцільність

обернулися найнепрактичнішою катастрофою. Разом з вірою у людини відібрали невидиму зброю, яка безумовно захищала її гідність, святість і недоторканість. Сьогодні, якщо людина корисна з тих чи інших міркувань, то з нею обходитимуться шанобливо і про неї турбуватимуться, як ми турбуємось про корисну тварину. Якщо ж вона завдає шкоди, то її можна “ліквідувати”, як ми знищуємо шкідливих комах. Для такого знищення не треба ні вини, ані злочину.

4. НОВІ ЦІННОСТІ, НОВА ПОЛІТИКА

Є вагомій підставі стверджувати, що в нинішній Україні вже розпочався перехід до цінностей ідеаційної культури. Оскільки такий перехід має тотальний характер, то він згодом охопить всі без винятку сфери людського життя. Очевидно, що це не буде простим повторенням раннього Середньовіччя. З погляду Принципу чотирьох фаз Середньовіччя було 2-ю фазою розвитку європейської цивілізації, тобто “чорновим зразком” або “експериментальним прототипом” 4-ї (ідеаційної) фази, яка вже розпочинається і остаточно вступить у свої права приблизно з 2015 року. Це означає, що світоглядні і соціальні моделі, реалізовані тисячоліття тому в екстремальній формі, незабаром можуть знайти свою повноцінну, гармонійну реалізацію. Парадоксально, але для того, щоб побачити вже недалеке майбутнє, потрібно ретельно вивчити позитивний і негативний досвід Середньовіччя.

В чому тоді може полягати подібність і відмінність між тією епохою і грядущою епохою “Нового Середньовіччя”?

Подібність полягатиме в пріоритеті духовних цінностей і наявності структурованого суспільства за варново-корпоративним принципом.

Відмінність в тому, що нове суспільство буде суспільством 4-ї фази (фази повноцінної реалізації, або Золотого віку). Крім того, воно відповідатиме 4-му психоінформаційному рівневі (рівневі одухотвореної мудрості), на відміну від середньовічного суспільства, яке перебувало на 3-му рівні (рівні творчості та нестандартних дій).

Але чи встигне за такий короткий час виникнути світогляд, побудований на зовсім інших життєвих цінностях? Історія науки — цього наріжного каменю інтегрованої культури — вселяє оптимізм: *“Нова парадигма не приймається поступово, під невблаганним впливом очевидності та логіки. Зміна відбувається миттєво, вона подібна на психологічне перевертання або на зміну у сприйманні фігури й заднього плану, і підкоряється законові “все або нічого”. Вчені, які вибирають для себе нову парадигму, говорять про несподіване рішення або про спалах прояснюючої інтуїції, про те, що їх осяяло”*^{**}. Наблизитись до розуміння такого роду різкої зміни у сприйманні реальності дозволяє картинка, при розгляданні якої відбувається несподівана зміна у сприйманні фігури і тла, коли глядач бачить або вазу, або два обличчя в профіль.

^{**} *Гроф Станислав*. За пределами мозга. Пер. с англ. – Москва: Изд-во Трансперсонального института, 1993. – 504 с., с. 26.